

sággal lett a halál fészekévé, a mily bizonyosan a magyar fész-ek a finn *pesü*-ben találja meg felét: akkor a valóságot Erdélyi legfize-több okoskodása sem ronthatja le.

HUNFALVY PÁL.

AZ ÚJ-ARAB NYELVRŐL ÉS ANNAK KÜLÖNBSE- GEIRŐL AZ Ó-ARABTÓL,

KÜLÖNÖSEN WAHRMUND ÉS CAUSSIN DE PERCEVAL UTÁN *).

I. Hangtan.

Az új-arab nyelv tájszólamai kivált a hangejtésben különböz-
nek egymástól. A jelenleg írt köznapi nyelv, az egymástól legtá-
volabb vidékeken is, majdnem egy s ugyanaz, s az irodalmi nyelv-
től sem igen tér el. Eltéréseinek ritkább vagy gyakoribb előfordu-
lása az író műveltségi fokát jelzi. Különösen négy szőejtés emlí-
tendő meg: a tulajdonképeni arabiai, a syriai, az aegyptomi s az
algiri (maghrebi = nyugati); kivált a maghrebi szőejtés különbözik
a többtől.

Az elif mint magánhangzó megelőző fetha-val e két szóban
حزام és كلاب majdnem *ae*-nek hangzik. Aleppóban és Syriának más
városaiban ezen hosszú elif ê-nek mondatik ki oly szótagban, mely-
ben úgynevezett emphaticus mássalhangzó nem fordul elé. Damas-
kus lakosai gyakran hányják az aleppoiak szemére e kiejtési hibát.
Bajrut ment legtávolab e hibás kiejtésben. Az elif-nek ezen kimon-
dása إمالة imale-nek mondatik, mely a korán-olvasás tanítói szerint
szabályos némely szónál (ناس emberek, دار ház). Az elif mint más-
salhangzó a torokhangokhoz sorozandó.

A *t* betű Maghrebben gyakran *cz*-nek mondatik ki.

A *ث*, mely rendszeren *th*-nak mondandó ki, több szóban egye-
nesen *t*-nek (ثلاثة t'lâte), másokban *sz*-nek ejtetik.

A *ج* betű = *ds*. Az aegyptomiak *g*-nek, a kaszrauaniak (Sy-
riában) *j*-nek ejtik.

A *ذ* betű, hol *d*-nek, hol *z*-nek ejtetik.

*) Praktisches Handbuch der neuarabischen Sprache. Giessen, 1861. —
Grammaire arabe vulgaire. Paris, 1858.

A ح erős torokhangi spirans. A maltaiak és maghrebi zsidók gyakran összetévesztik a خ-val.

Az ص és ط nyomatékosan kimondott sz és t hangok, mintha utánok egy o hang következne, p.o. صاد szoád-nak mondandó ki. Az a ط غ ق س a betűk társaságában ص-nak is ejthető. Innét van, hogy a köznapi élet irataiban, a hol س-t váránk, ص-t találunk. A francia császári könyvtár egyik kéziratában (a moallakat magyarázata), a 274-ik lapon ezen ص-ejtésről e következő érdekes hangtani észrevételt olvassuk :

إذا اجتمعت السين والقاف والسين والطاء والسين والغين والسين والصاد فانت الخيار فيها ان شئت

A hol z-nek, hol d-nek ejtetik. [سینتها وان شئت صودتها]

A ف betűnek a pontját Maghreb-ben a betű alatt is találjuk.

A ق betű Jeruzsálem környékén úgy ejtetik, mint a mi k betűnk, a beduinok g-nek, az aegyptomi és syriai városok lakói még lágyabban ejtik, úgy hogy majdnem elenyészik. Így gyengítik meg a tájszólamok az eredetileg a beszéd műszerek nagy megerősítését megkívánó mássalhangzókat*).

A ك betűt a syriai beduinok cs-nek, a tengerparti vidékek lehető leglágyabban ejtik.

A و mint mássalhangzó az angol w-nek felel meg.

A mi a magánhangzókat illeti, a fetha, hol mint tiszta a, hol homályosan, hol mint egy e betű ejtetik. Az aegyptomi kiejtés az a hangot csak igen ritkán helyettesíti e-vel. Az a â-nak ejtetik ezen hangok társaságában : وقى ط ض ص. Az a hangnak e háromféle kiejtése a mellette levő mássalhangzó természetének tulajdonítandó. A hosszú fetha kiejtése megfelelő esetekben megfelelő. Fetha reá következő ى-vel (ى) legtöbbször hosszú ê-nek, reá következő و-vel hosszú ô-nak ejtendő. Az â, utána következő ى-vel, âj-nak hangzik. A szó végén ى, fetha után, hangtalan lehet.

A keszre csak egynehány szóban ejtetik ě-nek, igen ritkán ű-nak hangzik; reá következő ى-vel mindig ê-nek.

A dhamma ritkán hangzik o-nak, a dialectusokban majd ü-majd i-, majd ö-nek ejtetik; reá következő و-vel = â. Ezen magánhangzók nem különben mint a tanvin (nunatio) a mindennapi élet

*) A ق betűnek Maghreb-ben csak egy pontját jelelik.

irataiban csak felette ritkán jeleltetnek. A többi helyesírási jelek is csak kivételesen fordulnak elő. Abból a mit a magánhangzókról mondtunk, meglátszik, hogy a rövid magánhangzók kiejtése nem csak ingatag, hanem a tájszólamokban szerfelett határozatlan.

II. Alaktan.

A fő- és melléknév egyesszámában előforduló kihangzás (أ, إ) az új-arab nyelvben hiányzik. A hiányos nőnemű szók végzete آف legtöbbnyire آيه-ra változik, p. o. عصايه (pálca) عصاة helyett. A kettős szám أن = *áni* végzete helyett az új-arabban *én* szótág fordul elő. Ezen *én* az ó-arabnak, casus obliquus'-aiban található ين- végzetből eredt, az ي- tudniillik é betűbe vonatván össze. A többesszám ون- végzete helyett az új-arabban ين szerepel. Itt is a, casus obliquus', a sajátító eset, váltotta fel az alanyesetet (nem különben mint az arab nyelv testvérnelyveiben, p. o. a héberben). A nőnem أنت, أنت- végzete helyett az új-arabban, mint várni való, *át* végzetet találunk. Az úgynevezett tört többesek (pluralis fractus) az új-arabban is számosan fordulnak elő; a végzetek itt is kopást szenvedtek.

A mi az új-arab népnyelv ragozását illeti, az név-elők segítségével pótolja, a mit végzeteiből elvesztett*). Megjegyzendő a sajátító, mely متاع *m'tá'* szócska által képeztetik (a maltai nyelvben is hasonló sajátító fordul elő). Ezen szó helyett Aegyptomban *b'tá'* (a mi különben egy a *m'tá'*-val); Bagdádban مال *mál*, Jemenben حق *haq* szók használtak. A متاع szó (melynek többese أمتعة) az ó-arabban butort, eszközt tesz. Az algiriak román előszócskával fejezik ki a sajátító viszonyát (أ, دا, دي, *de, di*). ديال is előfordul náluk (= دى + ل). Ezen szó eredetét Caussin de Perceval الذى összevonásában keresi; ennél a mi származtatásunk természetesebbnek látszik.

A névszók tovább fejlődését illetőleg az egység szavai itt is آ által képeztetnek; ezen betű különben az új-arab nyelvben nem

*) Mondják, hogy Hedsaz valamelyik vidékén a kihangzó magánhangzók használata még meg nem szűnt volna. Maghreb nyugati lakosai is használnak bizonyos magánhangzókat, különösen a keszre-t a névszó eseteinek megjelölésére.

mondatik ki, hanem csak megelőző magánhangzóját (ـ) ejtik és pedig hol *a*-nak, hol *e*-nek (*a*-nak torokhangok és emphaticus betűk után) ¹⁾. Több új-arab névszó جى török végzet által képeztetik, mint 'arabdsi (= a kocsis) az 'araba (kocsi) szóból. Ezen 'araba, véleményem szerint, az *arba'a* (= négy) számnévből eredt, s a ,quadriga'-nak felel meg.

A régi arab nyelv a perzsából, az új a törökből kölcsönzött sok szót. A ,lingua franca'-ból, azaz azon elegy román nyelvből, mely keleten beszéltetik, számos szó nyert polgárjogot az új-arab nyelvben. A lingua francát a kelet és nyugat közti kereskedelem terjeszti, s szaporítja új meg új idegen szavakkal.

Az ígét illetőleg megjegyzendő, hogy kettőse nem fordul elő (a héber nyelvben sincs igekettős ²⁾). A perfectum egyes-számában a 2-dik szem. végmagánhangzója *a*, nem különben mint az 1. szem. végbetűje *u* hiányoznak. A többes-számi 2. sz.-nek végzetéből az *م* betű esett ki. A nemi különbség sem jeletetik a többes-szám személynél (a héber többes-szám harmadik személyénél sincs nemi jelelés). — Igen érdekes a maghrebi imperfectum első személye, mely az egyes-számban ع előrag által képeztetik. Ezen *n* előrag az egyes-számában meglepő különössége a maghrebi népnyelveknek. Az 1. szem. *n* előragja ugyanis a többesből az egyesbe is behatolt. Így az 1. személy többesének jele már az egyes-számában fordulván elő, szükségessé lett a többes-szám utórag általi megkülönböztetése, mely utórag az *u* (و) betű ³⁾. Syriában és Aegyptomban az imperfectum elé gyakran tétetik egy ب betű, mely az 1. személy előragja előtt *م*-mé változik. Az imperfectum elé, mely két időt, jelent és jövőt jelelhet, azon esetben, ha az első, t. i. a jelen értelme kívántatik, az egyes-számában عمال (cselekvő), a többes-számában عمالين, a nőnemű személy elé az egyes-számában عماله a többes-számában عمالات szó helyeztetik. Ezen عمال rövidítése عم gyakoribb előtétel. Marocccóban ك vagy ت betű használtatik a jelenidő kiemelése végett. Az algiriak

¹⁾) betű után legtöbbször *a*, de néha *e* hangzik. Kasrauban az *e* néha *i*-nek ejtetik. [sét.

²⁾ A jelenleg írt arab nyelvben helylyel közöl elétaláljuk az ígének kettő-

³⁾ A francia nyelv történetéből is mutathatunk fel hasonló esetet. Moliere színdarabjaiban j'aimons stb. többször fordul elő.

1) szótagot használnak az imperfectum ezen meghatározására. Ezen
 1) szótagot személyes névmási utórag követi, p. o. راه يكتب = ő je-
 lenleg ír. A maghrebiek az igerészesülő előtt is használják a sze-
 mélynévmási utóraggal ellátott 1) szócskát a jelenidő kifejezésére.
 Syriában és Aegyptomban a jövő idő kifejezésére بد *bedd* szócska
 előzi meg az imperfectumot; ezen *bedd* szó az illető személy név-
 mási utóragjával láttatik el, s utána az imperfectum ب előrag nél-
 kül következik. A közelálló jövő kifejezésére Maghrebben ماشى
 (= menő, a menni ige részesülője) szó használtatik, p. o. ماشى
 تعمل = mit fogsz csinálni? Syriában ez esetben néha a رايح ré-
 szesülő használtatik, p. o. ايش رايح تعمل, szószerint „mit elmenő
 fogsz tenni“, francziául „que vas-tu faire“*).

A névmások rovata alatt vessünk egy tekintetet a mutató és
 visszahozó névmásokra. Az ó-arab هَذِهِ هَذَا helyett a népnyelv da
 (*de*), di névmási alakokat is használhat. Az aegyptomiak ez így
 megrövidített névmásokat néha a névszó után teszik, p. o. هَذَا
 (هذا) الكتاب (هذا helyett). Ezen névmás him- és nőnemű kettős-
 alakjai: *dên, tên*; többese *hadôl, hadôli, dôl*. Az ó-arab himnemű
 هَذَا, nőnemű هَتِيكَ helyett *dák, dik (tîk)* alakokat találunk (*hua,*
hîje személyes névmásokkal összetéve; *dik'hua, dik'ha, dik'hîje*). A
 többes-szám sokféle, úgymint: *aulâjk, hadôlik, hadôleki, hadôk, dôk,*
dik'hum. Megjegyzendő, hogy a mutató névmásnak a névelővel való
 összevonása, mely a névmás első betűjének, a s-nak, a névelő ل betü-
 jéveli társításában áll, a társalgás nyelvében úgyszólván a rendes hasz-
 nálat. Ez esetben a mutatónévmás a névszó után néha még egyszer ki-
 tétetik, p. o. هَذَا هَذَا. Az الَّذِي helyett a népnyelv relativuma *elli*.

Az igehatározók közt különösen ezen igehatározó بس (*csak*)
 érdemel említést (باس = valami). A kérdés igehatározói közül a
 következők jegyzendők meg: *fên* = hol; *lêh* = miért; *lêš, 'ála*
 és ugyanaz; *zajj, azajj, azâj* = mint? miképen? Hely-hatá-

*) Az irodalmi nyelvben az imperfectum praesens értelmének kifejezésére

ل előragot használnak, لِيَكْتُبُ = ő jelenleg ír; ezen ل az الآن (most) igehatá-
 rozó rövidítése. Az imp. jövő értelmének kifejezésére سوف, vagy ennek rövidítése
 س használtatik.

rozók: *hahona* = itt; *dsuwa* = benn. Idő-határozók: *hallak*, *dal-waqt* = most; *lissza* = még; *nehár-da* = ma; *elbârehe*, *embâreh* = tegnap. A fokozat ige-határozói: *suwajje* = kevés; *temâm* = teljesen; *kemân* = még (több). Igenlőszó: *ájjuwa* (igen). A viszonyragok sorozatából a *منشان* (v. *من شان*) = ért, végett említendő meg.

Néha *ان* követi, ez esetben kötszó értelemmel, p. o. *منشان انك* = azért, hogy elmenjél. *على خاطر*, *على خاطر*, *على خاطر* is előfordul -ért, végett értelemben.

III. Mondattan.

Különösen a tagadó s kérdő mondatok vonják magokra figyelmünket. A tagadó mondat rájája: *ما — ش*; „*mâ ânis ghânni*“ = én nem vagyok gazdag. Ez a *ش* a *شى* = dolog szó megrövidítése. A kérdő mondatban is gyakran fordul elé ezen *ش*, p. o. *كانش حاضر* = jelen volt-é? A „van, létezik“ az új-arabban *فيه*, *في* által fejeztetik ki, p. o. *فيه فلوس* = van pénz. Bagdadban a *في* előrag ezen használata helyett ezt a különösen és idegenen hangzó szót találjuk: *اكو* *aku*.

GR. KUUN GÉZA.

Hibaigazítás.

Fentebb a 181. lapon, 9. sor fölülről, e helyett:

Adraba mondja: „megtörténhetik stb.

ezt kell olvasni:

„De igen is (*adraba*) megtörténhetik stb.

Gr. K. G.